

Jämställd familj håller längst

De radikala förändringarna i familjemönstret runtom i Europa har förklarats med kvinnors ökade ekonomiska oberoende. Orsakssambandet är dock mer komplext än så. Jämställdheten spelar en viktig roll och leder både till högre fruktsamhet och till stabilare parförhållanden.

Av Livia Sz. Oláh

Familjemönstret har på senare decennier förändrats radikalt både i Sverige och i övriga Europa. Familjebildningen har förskjutits till högre åldrar, fruktsamheten har sjunkit under den nivå där befolkningen kan reproducera sig själv och parförhållandena har blivit mindre stabila. Parallellt med denna utveckling har kvinnors förvävsfrekvens ökat markant. Det har betraktats som en av de viktigaste orsakerna till förändringarna i familjebeteendet. Bl.a. har kvinnans ökade ekonomiska oberoende höjt hennes fertilitetskostnader, dvs. barnets ankomst innebär en förlust av inkomst. Kvinnligt

Fertilitetskostnad

I fertilitetskostnaden ingår förlorad arbetsinkomst under tiden mamman är hemma med barnet och då hon deltidsarbetar samt försämringen i hennes arbetslivsrelaterade kunskaper och färdigheter.

förvävsarbete har dock inte nödvändigtvis negativ effekt på familjebeteendet. Om mannen och kvinnan i tvåförsörjarfamiljen delar på familjeansvaret gynnas parförhållandet snarare än det försvagas. Jämställdheten kan leda både till högre fruktsamhet och till stabilare familjer.

Fler barn för jämställd pappa

Ett mått på jämställdhet inom familjen är pappors uttag av föräldraledighet. Pappaledigheten signalerar att paret kanske delar på familjeansvaret mer jämlikt även på andra områden. Allt ansvar för familjelivet ligger inte på kvinnan. En

studie avseende slutet av 1960-tal till början av 1990-tal visar att i familjer där fadern avstått från pappaledighet för första barnet är benägenheten att få ett andra barn nästan 15 procent lägre än i familjer där han utnyttjat den. Resultaten är kontrollerade även för ett antal andra faktorer som också kan påverka barnafödande som t.ex. kvinnans sysselsättning, utbildning och när hon fick det första barnet. Det är alltså inte sådana omständigheter som döljer sig här. Pappans föräldraledighet har en självständig betydelse.

En annan faktor som är viktig både för fruktsamhet och för jämställdhet är moderns utbildningsnivå. Flera studier visar att relationen mellan föräldrarna är mer jämlik när kvinnan har högre utbildning. Mannen engagerar sig mer i familjearbetet.

Benägenheten att få ett andra barn är lägst bland kvinnor med bara grundskoleutbildning och högst bland högutbildade mammor. Det stärker vår tolkning om jämställdhetens gynnsamma effekt på barnafödandet, men tyder också på att den svenska familjepolitiken, först och främst föräldraledigheten och barnomsorgen, med framgång har reducerat fertilitetskostnaden för högutbildade mammor.

Mot jämställt föräldraskap

Jämställdheten påverkar inte bara fruktsamheten i ett parförhållande utan också

familjestabiliteten. Tidigare amerikanska studier har funnit positiva samband mellan kvinnligt förvävsarbete och skilsmässobenägenhet. Ny forskning visar dock att bilden är mer komplex än så. Faktorer som arbetstid, könsrollsattityd och kvinnors uppfattning om rättvis fördelning av hushållsarbetet är också viktiga.

Jämställdhetspolitiken i Sverige har utvecklats stegvis och den har med tiden påverkat föreställningen om hur arbetsfördelningen i hemmet ska se ut. Tre perioder av ökande jämställdhet på samhälls nivå har studerats. Den första sträcker sig från mitten av 1960-talet till 1973. Då debatterades och formulerades jämställdhetskonceptet. Den andra, 1974 till mitten av 1983, var reformperioden då man inriktade sig i första hand på kvinnors arbetsmarknadsanknytning. Föräldraförsäkringen infördes och barnomsorgen började byggas ut. Vi fick också en ny skilsmässolag. Under dessa två första perioder var separationsbenägenheten ganska stabil för barnfamiljer och lägre än vad den blev senare.

Under den tredje perioden, från mitten av 1983 och framåt, började man alltmer uppmärksamma mannens roll och det fanns en strävan mot ett jämställt föräldraskap. Föräldraledigheten förlängdes. Det underlättade för mannen att utnyttja den. År 1983 infördes lagen om gemensam vårdnad om barn vid skilsmässa och sepa-

Om undersökningen

Data från SCB:s Familjeundersökning (SFS) från 1992–93 har använts. Svarande med minst ett barn som fötts i en parrelation har valts ut för analys. Andrabarnsbenägenheten och separations-/skilsmässobenägenheten har studerats i perioden från slutet av 1960-talet till början av 1990-talet. Kvinnor och män har analyserats separat för att upptäcka eventuella könsskillnader i effekten av olika faktorer på familjebeteendet.

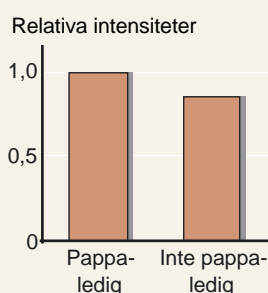
I studien om barnafödandet har respondenten observerats tills första barnet fyller 5 år, då kombinationen mellan förvävsarbete och föräldraskap är svårast i småbarnsåren och uppdelningen av hemarbetet mellan kvinnan och

mannen är minst jämlik. I separationsstudien har vi haft en lång observationsperiod upp till 16 år efter första barnets födelse för att undersöka den långsiktiga effekten av ett mer eller mindre jämställt föräldraskap på familjestabiliteten.

I urvalet ingick 2 492 respondenter (1 680 kvinnor och 812 män) i andrabarnsstudien, och 2 730 respondenter (1 869 kvinnor och 861 män) i familjeupplösningstudien. Ungefär 64 procent av dessa respondenter blev tvåbarnsförälder och 20 procent lämnade sitt parförhållande under observationsperioden. Datamaterialet har analyserats med hjälp av intensitetsregression.

Jämställda pappor får ett barn till

Andrabarnsbenägenheten bland pappor som varit föräldraledig och de som inte varit det för första barnet

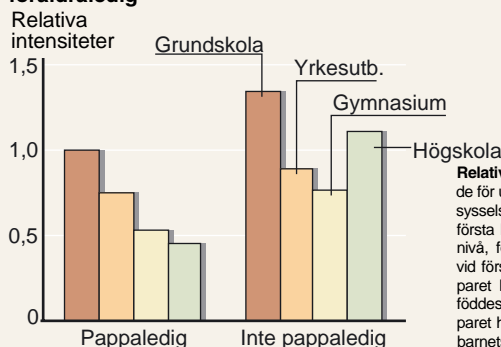

Relativa intensiteter standardiserade för period, moderns utbildning, sysselsättning, arbetslöshet, antal syskon, ålder vid första barn beroende på utbildningsnivå, förhållandets ordningsnummer vid första barnets födelse, civilstånd samt för första barnets ålder.

▲ Om benägenheten att få ett andra barn sätts till 1 för män som varit pappalediga visar sig benägenheten vara 15 procent lägre för dem som inte varit pappalediga med sitt första barn.

Delat ansvar ger hållbara familjer

Separationsbenägenhet bland mammor efter om pappan varit föräldraledig

Relativa intensiteter standardiserade för uppväxtfamilj, period, moderns sysselsättning, civilstånd, ålder vid första barn beroende på utbildningsnivå, förhållandets ordningsnummer vid första barnets födelse, hur länge paret bott ihop innan första barnet föddes, yngsta barnets ålder om paret har fler än ett barn samt första barnets ålder.

▲ Risken för separation är mycket högre om pappan avstått från sin pappaledighet än om han utnyttjat den. Det gäller såväl lägre utbildade mammor med sina allmänt högre separationsrisker som de högskoleutbildade mammorna. Men en jämställd partner betyder allra mest för de högutbildade.

ration. Under den tredje perioden ökade risken för separation markant.

Jämställd familj mer stabil

Separationsbenägenheten är klart lägst i familjer där pappan tagit ledigt med det första barnet. Särskilt gällde det före 1983. Då var separationsbenägenheten ungefär hälften så stor i familjer med aktiv pappa som i familjer där pappan inte tagit ledigt. Även här kontrollerar vi för andra faktorer som kan ha betydelse, som utbildning, sysselsättning, ålder m.m.

Den allmänt ökande separationsbenägenheten i den tredje perioden, från 1983, gällde båda typerna av familjer. Ökningen var störst i familjer med aktiv pappa. Men trots det var dessa familjer fortfarande de mest stabila. Att de två familjetyperna dock blev mindre olika kan bero på att föräldralediga pappor var sällsynta under 1970-talet. De var mycket mer familjeorienterade än andra män och hade mycket låg separationsrisk. Senare har det blivit vanligare att pappor tar föräldraledigt. Det medförde dock inte någon allmän förändring i männens attityd vad gäller hemarbetsfördelningen, även om många kvinnor kom att förvänta sig en mer jämlik fördelning av familjeansvaret. Därmed ökade separationsbenägenheten för hela gruppen pappalediga.

Förväntan och verklighet

Risken för familjeupplösning sjönk något för lågutbildade mammor från den första till den andra perioden, men ökade sedan dramatiskt i perioden efter 1983. För mer

utbildade mammor däremot närmast fördubblades risken från första till andra perioden men var ganska stabil därefter.

Flera studier visar hur mer utbildade kvinnors förväntningar på sina partner och deras deltagande i hemarbetet ökade redan från mitten av 1970-talet. Men pappornas beteenden ändrades långsamt. Den bristande balansen mellan mammornas förväntningar och pappornas beteende ökade risken för familjeupplösning. Men senare, då männen började dela mer jämlikt på familjeansvaret, stabiliserades risken bland högutbildade kvinnor.

Vid mitten av 1980-talet hade idéerna om en mer jämlik hemarbetsfördelning spridit sig också till lågutbildade kvinnor, medan deras partner hade svårt att leva upp till dessa förväntningar. Därför ökade separationsrisken för denna grupp.

Jämställdhet viktigast för högutbildade

Jämställdhet i parrelationen är viktigast för högutbildade mammors familjestabilitet. Om deras partner är en aktiv pappa har högutbildade mammor de mest stabila parförhållandena men där han inte tar föräldraledigt är separationsbenägenheten radikalt högre. Skillnaden i separationsrisk beroende på pappans engagemang i familjelivet är mycket mindre för alla andra utbildningsnivåer än för de högutbildade. Högutbildade mammor är således mindre benägna att acceptera sina partners underlåtenhet att leva upp till deras förväntningar vad gäller ett jämställt parförhållande.

Jämställdhetens utveckling på samhällsnivå påverkar alltså parförhållandena. Först

ökar risken för familjeupplösning då fler och fler kvinnor förväntar sig en mer jämlik fördelning av familjeansvaret, medan männen ännu inte har anpassat sig till idén med mer jämlika könsroller. När de gör det, ökar familjestabiliteten återigen avsevärt. ●

Livia Sz. Oláh är forskare vid Sociologiska institutionen Stockholms universitet, tfn 08-16 28 76
e-post: livia.olah@sociology.su.se
och Institutet för Framtidsstudier, tfn 08-402 12 18,
e-post: livia.olah@framtidstudier.se

Lästips

Livia Sz. Oláh (2001): Gendering Family Dynamics: **The Case of Sweden and Hungary**. Doktorsavhandling. Demografiska avdelningen, Stockholms universitet.

Livia Sz. Oláh (2001): Gender and family stability: **Dissolution of the first parental union in Sweden and Hungary**. Demographic Research, 2001, Vol. 4, article 2, pp. 27-96.
<http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol4/2/>